

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.10

УДК 316.334.56:303.09:355.48(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8836-0635>

Щередіна Т. О., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ НА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано трансформаційні зміни методології соціальних досліджень в Україні в умовах повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Особливу увагу приділено впливу нових викликів – діджиталізації, зміни соціальної структури, масової міграції, травматизації населення – на перегляд класичних підходів до збору, аналізу та інтерпретації соціальної інформації. Досліджено, як екстремальні умови воєнного стану змінюють предмет, об'єкт та інструментарій соціологічного пізнання, обумовлюючи необхідність переосмислення базових принципів репрезентативності, етичності, валідності та наукової доцільності. Визначено ключові виклики, зокрема обмеження доступу до респондентів унаслідок безпекових ризиків, руйнування інфраструктури, відсутність стабільного зв'язку та постійна емоційна напруга, що впливають на якість дослідницького процесу. Установлено, що традиційні методи польового дослідження поступаються місцем цифровим інструментам – онлайн-опитуванням, аналізу цифрових слідів, застосуванню великих даних і змішаних методів, що забезпечують адаптивність до нових умов. Обґрунтовано зростання значущості міждисциплінарних підходів, які дозволяють урахувати не лише соціальні, але й психологічні, правові та культурні фактори. Проаналізовано розширення меж дослідження за рахунок візуальних і мультимедійних джерел інформації, що зумовлює необхідність формування нових методів інтерпретації візуальних даних. Запропоновано інкорпорацію партисипативних підходів як ефективного інструменту взаємодії з респондентами в умовах травматизації та втрати довіри до інституцій. Підкреслено, що в умовах війни дослідження виконує не лише пізнавальну, але й соціально терапевтичну функцію, сприяючи переосмисленню індивідуального досвіду та відновленню соціальних зв'язків. Стаття фіксує перехід вітчизняної методології соціальних досліджень від класичних моделей до більш гнучких, контекстуально чутливих і етично орієнтованих підходів, що відповідають сучасному стану українського суспільства в умовах воєнної реальності.

Ключові слова: методологія, методи дослідження, соціологічне дослідження, діджиталізація, воєнний стан, повномасштабне вторгнення.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгненням стало гейм-ченжером у багатьох галузях. Значно вплинуло воно й на соціальні науки, зокрема методологію проведення соціальних досліджень. За останні роки відбулися та продовжують відбуватися вагомі трансформаційні зміни щодо визначення методологічних підходів досліджень, зокрема соціальних досліджень, які мають на меті вивчення проблематики, пов'язаної із застосуванням новітніх та інноваційних методів дослідження, а також використанням штучного інтелекту, особливо у трансформаційний період воєнного стану. Цей процес пов'язаний насамперед з розвитком комп'ютерних технологій та розширенням аналітичного інструментарію, можливого для використання серед науковців. Це призводить до того, що змінюються самі підходи щодо ведення наукового дискурсу, постановки проблеми, методології дослідження, збору інформації та обробки результатів. Сучасні технології під впливом перманентної діджиталізації дозволяють обирати категорії респондентів ширше та проводити соціальні дослідження більш масштабно через мережу інтернет, соціальні медіа та інші цифрові комунікативні канали. Діджиталізація методології проведення соціальних досліджень актуалізувалася з моменту повномасштабного вторгнення, оскільки традиційні офлайн форми досліджень, наприклад безпосереднє анкетування респондентів, у багатьох регіонах України більше не видаються можливими. Актуалізує цифровізацію методології соціальних досліджень також географічна дифузія українців по світу, що ускладнює можливість використання традиційних методів соціологічних

досліджень до аналізу соціальної дійсності. Отже, повномасштабне вторгнення змінило методологію соціальних досліджень, спричинивши виклики до репрезентативності даних через міграцію та зміну структури населення, а також потребу в адаптації методів для роботи з травматизованим населенням, врахування зміщених соціальних цінностей, посилення емоційної чутливості та різниці в досвіді респондентів, що вимагає гнучких, етичних підходів, які фокусуються на індивідуальному досвіді та зміцненні соціальних зв'язків.

Метою статті є аналіз адаптивних тенденцій методології соціальних досліджень, спричинених соціальними змінами, що є результатами повномасштабного вторгнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологія соціальних досліджень є фундаментом наукового пізнання соціальної реальності та визначає логіку, принципи й інструментарій аналізу суспільних процесів. В умовах XXI століття в Україні вона зазнає суттєвих трансформацій під впливом двох взаємопов'язаних чинників - діджиталізації суспільства та воєнного стану в сучасній Україні. Цифрові технології змінюють способи комунікації, накопичення та обробки соціальної інформації, тоді як війна радикально трансформує соціальну структуру, ціннісні орієнтації та поведінкові практики населення. Приміром, систематичні атаки з боку російського агресора на українську енергетичну систему, інфраструктуру, призводять до пошкодження енергомереж і відключення користувачів від постачання електроенергії, разом з цим українці навчилися використовувати альтернативні, індивідуальні системи виробництва електроенергії. Водночас така ситуація безпосередньо впливає на процес та роботу користувачів, терміни і якість роботи, а також мають негативний вплив на психо-емоційний стан населення в цілому. Увесь цей соціальний досвід є унікальним та потребує оновленого методологічного інструментарію у його дослідженні. Наукове осмислення впливу повномасштабного вторгнення на інструментарій соціальних наук лише починається. Водночас, можна виділити праці Бровко та Сімакової [1], Зінчиної та Кунденко [2], Кислової [3], Нарсесян [5], Чикиринди [7] та Яценко [8], що закладають начала цього важливого дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Методологія соціальних досліджень визначається як система принципів, методів і процедур, що забезпечують наукову валідність і надійність соціального пізнання. Вона включає логіку побудови дослідження, вибір методів збору даних, способи їх аналізу та інтерпретації [8]. Класична методологія соціальних досліджень базується на поєднанні кількісних і якісних підходів. Кількісні методи (анкетування, статистичний аналіз тощо) забезпечують репрезентативність та узагальнюваність результатів, тоді як якісні методи (глибинні інтерв'ю, фокус-групи, спостереження) дозволяють глибше розкрити мотивації та смисли соціальної поведінки [4]. Наразі проблеми з репрезентативністю у результаті повномасштабного вторгнення здебільшого спричинені тим, що велика кількість переселенців ускладнює формування «генеральної сукупності» населення для опитувань. Водночас, зміна демографічних показників (вік, стать, локація) ускладнює зіставлення даних з довоєнними періодами. Соціологія, як і будь-яка інша наука, використовує загальнонаукові та спеціальні методи дослідження з метою пізнання соціальної дійсності. На відміну від точних наук методи соціологічних досліджень актуальні не лише в теоретичній та емпіричній дослідницькій діяльності, а й у соціальній практиці [5]. З огляду на те, що, методологія – це цілісна теорія з поняттями й категоріями, Бровко та Сімакова зазначають, що вона проявляє світогляд дослідника, крізь призму якого і здійснюється пізнання завдяки методам, відповідно до технології їх застосування – методикою [1]. Діджиталізація напряму наукового пізнання впливає на світогляд науковця, а, отже, трансформує й методологію, до якої науковець чи науковиця звертаються у своїх дослідженнях.

Другим аспектом адаптації методології соціальних досліджень до нової наукової дійсності є зміна самої методології польових досліджень. Необхідність враховувати психологічний стан респондентів (травматичний досвід, стрес) та безпекові ризики під час збору даних змушує переглядати етичні аспекти дослідження. Дослідники також мають враховувати, як травматичний досвід впливає на соціальну довіру та просоціальну поведінку (зміцнення або руйнування зв'язків). Війна посилює ціннісну поляризацію, особливо щодо ставлення до росії та мови, що впливає на відповіді респондентів. Також змінився рівень емпатії серед населення та готовність допомагати, що вимагає тоншого підходу до вимірювання та оцінки цих явищ.

Отже, наразі соціальні дослідники зосереджуються на розумінні різниці між «пережитим» та «пережитим в умовах війни», щоб пояснити поведінку людей. Тому у використанні методологічного інструментарію виникає необхідність досліджувати, як позитивний або негативний досвід взаємодії з

іншими після травми впливає на подальшу соціальну адаптацію. Це актуалізує зростання наукового та методологічного інтересу до перетину соціальних та психологічних аспектів життя під час війни.

Актуалізація міждисциплінарного підходу в соціальних дослідженнях стала невід'ємною умовою адекватного відображення складної соціальної реальності, що трансформується під впливом повномасштабної війни. Війна виявила багат шаровість і взаємопов'язаність соціальних, психологічних, економічних та правових чинників, які одночасно впливають на поведінку індивіда й колективу. Соціальні явища, що виникають у межах цієї нової реальності, неможливо досліджувати виключно в рамках однієї дисципліни, адже для їх осмислення необхідно звертатися до широкого спектру знань, методів і концепцій. Залучення парадигм та категоріального апарату таких галузей, як психологія, культурологія, економіка, юриспруденція, дозволяє здійснювати більш глибокий аналіз соціальної дійсності, виявляти приховані механізми впливу війни на індивідуальні та колективні ідентичності, адаптаційні стратегії, трансформацію соціальних норм та відносин. Такий підхід відкриває нові можливості для комплексного осмислення змін, що відбуваються, та забезпечує підвищення аналітичної валідності соціологічного дослідження.

Значні зрушення спостерігаються також у площині дослідницьких практик, пов'язаних із використанням візуальних і мультимедійних джерел як повноцінного емпіричного матеріалу. У цифрову епоху соціальна взаємодія дедалі частіше реалізується через візуальні канали, а інформація у формі зображень, відеофрагментів, графічних символів несе в собі значущі культурні коди, соціальні смисли та емоційні стани. Соціальні мережі, відеохостинги, цифрові платформи продукують великі обсяги таких даних, які потребують специфічного аналітичного інструментарію. Аналіз візуального контенту дозволяє фіксувати не лише змістовні, але й символічні аспекти соціального життя, що особливо важливо в умовах війни, коли вербалізація досвіду може бути ускладненою або травматичною. Технологічні можливості сучасного програмного забезпечення, зокрема автоматизовані інструменти розпізнавання зображень, семантичного аналізу відео- і фотоматеріалів, відкривають нові перспективи у зборі, обробці й інтерпретації соціальних даних. Така трансформація дослідницької оптики сприяє формуванню нових типів чутливості дослідника до символічного виміру соціального буття.

Паралельно з технічними та концептуальними зрушеннями, спостерігається посилення ролі партисипативних практик у соціальних дослідженнях, які набувають особливої значущості в контексті соціального травматизму та розірваних зв'язків довіри в суспільстві. Участь респондентів у дослідницькому процесі не обмежується наданням відповідей — натомість формується партнерська модель, у якій досліджувані стають співтворцями знання. Такий підхід дозволяє не лише зібрати більш автентичні й контекстуально насичені дані, а й сприяє суб'єктивізації учасників, відновленню почуття контролю над власним наративом, що особливо важливо в умовах втрати, невизначеності та стресу. Візуальні та наративні техніки — фотодокументація, картування досвіду, індивідуальні історії — перетворюються на не просто методи збору інформації, а на інструменти емоційного та соціального відновлення. У цьому контексті дослідження виконує не лише пізнавальну, а й терапевтичну функцію, підтримуючи учасників у процесі осмислення та артикулювання власного досвіду.

У контексті діджиталізації зазначених класичних методів соціальних досліджень, Кислова зазначає, що у науковому дискурсі наразі поширено два трактування цифрових методів: 1) у вузькому сенсі — застосування цифрових пристроїв інтернету для дослідження природно цифрових об'єктів, що містять інформацію про соціальні явища та процеси; 2) у широкому сенсі — використання інтернету як багатопрофільного інструменту проведення соціальних досліджень [3]. У результаті проведеного аналізу автор робить висновок, що цифрові методи є специфічним різновидом методів онлайн-досліджень, що повною мірою використовують інформаційні та інструментальні можливості великих даних. Таким чином, вплив діджиталізації на наукову спільноту проявляється, насамперед, у полі трансформації основних світоглядних орієнтирів самих носіїв методології наукових досліджень — науковців.

Діджиталізація суспільства є складним соціокультурним феноменом, що змінює не лише технологічні процеси, але й способи соціальної взаємодії, формування ідентичностей та поширення інформації [7]. Цифрове середовище створює нові джерела соціальних даних: соціальні мережі, онлайн-форуми, державні електронні реєстри, цифрові сервіси. Такі дані характеризуються великим обсягом, динамічністю та різноманітністю, що зумовлює використання методів аналізу великих даних, мережевого аналізу та автоматизованої обробки текстів. У зв'язку з цим формується новий напрям -

цифрова соціологія, яка інтегрує класичні соціологічні теорії з інструментами інформаційних технологій, програмування та алгоритмічного аналізу [3]. Складна технологічна інфраструктура розширює інструментарій соціальних дослідників. Водночас, активний розвиток діджиталізації у соціологічних дослідженнях призводить до аналізу більших масивів даних, а отже, розвитку більш складних і масштабних соціальних теорій.

Воєнний стан радикально змінює соціальну реальність, створюючи ситуацію постійної невизначеності, ризику та високої емоційної напруги. Соціальні процеси в умовах війни характеризуються прискореною динамікою, трансформацією соціальних ролей, зростанням рівня солідарності або, навпаки, соціальної напруги [соціологічні]. Для соціальних досліджень це означає зміну об'єкта та предмета аналізу: зростає значення тем, пов'язаних із соціальною стійкістю, адаптаційними стратегіями населення, травматичним досвідом, колективною пам'яттю та ідентичністю.

Воєнний стан суттєво обмежує можливості застосування традиційних польових методів. Особисті інтерв'ю та спостереження часто стають неможливими через безпекові ризики, міграцію населення та руйнування соціальної інфраструктури [6]. У зв'язку з цим, відбувається перехід наукового інструментарію до безособових форм взаємодії із респондентами - до онлайн-опитувань, використання телефонних інтерв'ю, аналіз вторинних даних та цифрових слідів, комбінування кількісних і якісних методів у межах змішаних дизайнів дослідження.

Такі адаптації дозволяють зберігати наукову валідність досліджень навіть у кризових умовах. Особливої ваги в умовах війни набувають етичні аспекти дослідницької діяльності. Респонденти можуть перебувати у стані психологічної травматизації, що вимагає підвищеної обережності під час збору даних [6]. Тобто наразі формується нова дослідницька етика.

До ключових етичних принципів належать добровільність участі, інформована згода, анонімність і конфіденційність, недопущення повторної травматизації. Методологія соціальних досліджень у воєнний час повинна поєднувати наукову доцільність із гуманістичною відповідальністю дослідника. Цифрові технології відіграють ключову роль у подоланні обмежень, спричинених війною. Саме діджиталізація дозволила продовжувати соціальні дослідження завдяки використанню онлайн-платформ, соціальних мереж та цифрових державних сервісів [1]. Дослідження показують, що цифрові інструменти сприяють збереженню соціальної керованості та забезпечують доступ до даних навіть за умов фізичної недоступності респондентів.

Висновки. Отже, методологія соціальних досліджень у контексті повномасштабного вторгнення зазнає комплексної трансформації. Війна актуалізує потребу в гнучких, адаптивних та етично виважених методах, тоді як цифрові технології розширюють можливості збору й аналізу соціальної інформації. Важливим чинником трансформації сьогодення і викликів пов'язаних зі збройною агресією росії є те, що українці переорієнтовуються, намагаються, навчаються жити в умовах воєнного стану, повітряних тривог, замінувань цивільних об'єктів тощо. Усі ці унікальні соціальні виклики, з якими прямо чи опосередковано має справу українське суспільство, впливають на розвиток і темпи розвитку діджиталізації соціального життя, інтеграції цифрових технологій та інструментів у різні сфери суспільного життя, а також впливають на якість та швидкість проведення соціальних досліджень. Таким чином, методологія соціальних досліджень в Україні під час війни переходить від класичних моделей до більш гнучких, контекстуально-чутливих підходів, що враховують екстремальні умови та глибокі трансформації в суспільстві.

Бібліографічний список:

1. Бровко Н., Сімакова С. Методологія дослідження ідеї та сутності громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2. С. 18-24. DOI: <https://doi.org/10.33270/02232602.18>
2. Зінчина О.Б., Кунденко Я.М. Емпіричні дослідження сучасного суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2024. Випуск 53. С. 35-46.
3. Кислова О. Цифрові методи в соціології. *Вісник Науки та Освіти*. 2022. №3. С.269-285.
4. Коцан-Олинець Ю.Я. Розвиток соціології в умовах цифровізації: виклики та завдання. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. №88. Ч.2. С. 420-426. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/60-1.pdf>
5. Нерсисян Г. А. Методи соціологічних досліджень для діагностики ефективності інструментів асиметричної відповіді на гібридну агресію в гуманітарній сфері. *Вісник НТУУ КПІ*. 2016. Вип. 29-30. С. 76-82. <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2016/1-2/2.pdf>

6. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження : курс лекцій. К. : Ін-т соціології, 2007. 314 с.
7. Чикиринда Я. В. Діджиталізація як соціокультурний феномен в сучасному українському суспільстві. Київ, 2023. 72 с.
8. Яценко М. А. Методологія та методи соціологічних досліджень : навчально-методичний посібник. Одеса, 2019.

References:

1. Brovko, N., & Simakova, S. (2023). Metodolohiya doslidzhennia idei ta sutnosti hromadianskoho suspilstva v konteksti yevrointegratsiinykh protsesiv [Methodology of researching the idea and essence of civil society in the context of European integration processes]. Philosophical and Methodological Problems of Law, (2), 18–24. <https://doi.org/10.33270/02232602.18>
2. Zinchyna, O. B., & Kundenko, Ya. M. (2024). Empirychni doslidzhennia suchasnoho suspilstva [Empirical research of modern society]. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Sociological Studies of Modern Society: Methodology, Theory, Methods, (53), 35–46.
3. Kyslova, O. (2022). Tsyfrovi metody v sotsiolohii [Digital methods in sociology]. Visnyk Nauky ta Osvity, (3), 269–285.
4. Kotsan-Olynets, Yu. Ya. (2025). Rozvytok sotsiolohii v umovakh tsyfrovizatsii: vyklyky ta zavdannia [Development of sociology in the context of digitalization: challenges and tasks]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, (88, Part 2), 420–426. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/60-1.pdf>
5. Nersesian, H. A. (2016). Metody sotsiolohichnykh doslidzen dla diagnostyky efektyvnosti instrumentiv asymetrychnoi vidpovidi na hibrydnu ahresiiu v humanitarnij sferi [Methods of sociological research for diagnosing the effectiveness of asymmetric response tools to hybrid aggression in the humanitarian sphere]. Visnyk NTUU KPI, (29–30), 76–82. <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2016/1-2/2.pdf>
6. Panina, N. V. (2007). Tekhnolohiia sotsiolohichnoho doslidzhennia: kurs lektsii [Technology of sociological research: Lecture course]. Kyiv: Institute of Sociology.
7. Chykyrynda, Ya. V. (2023). Didzhytalizatsiia yak sotsiokulturnyi fenomen v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Digitalization as a sociocultural phenomenon in contemporary Ukrainian society]. Kyiv.
8. Yatsenko, M. A. (2019). Metodolohiya ta metody sotsiolohichnykh doslidzen: navchalno-metodychnyi posibnyk [Methodology and methods of sociological research: Educational-methodological guide]. Odesa.

Shcheredina T. Impact of the consequences of full-scale invasion on methodological aspects of conducting social research in Ukraine

The article analyzes the transformational shifts in the methodology of social research in Ukraine under the conditions of the full-scale war that began in 2022. Special attention is paid to the impact of new challenges—digitalization, changes in the social structure, mass migration, and population traumatization—on the revision of classical approaches to data collection, analysis, and interpretation. The study examines how the extreme conditions of martial law reshape the subject, object, and tools of sociological inquiry, necessitating a rethinking of core principles such as representativeness, ethics, validity, and scientific relevance. Key challenges are identified, including restricted access to respondents due to safety risks, infrastructure damage, unstable communication, and constant emotional stress, all of which affect the quality of the research process. It is established that traditional field research methods are increasingly replaced by digital tools—online surveys, digital trace analysis, big data utilization, and mixed-method designs that ensure adaptability to new realities. The growing importance of interdisciplinary approaches is substantiated, as they enable researchers to consider not only social but also psychological, legal, and cultural dimensions. The expansion of research boundaries through visual and multimedia data is examined, highlighting the need for new methods of interpreting such content. The integration of participatory approaches is proposed as an effective means of interacting with respondents in contexts of trauma and declining institutional trust. It is emphasized that research in wartime performs not only a cognitive but also a socially therapeutic function, facilitating the rearticulation of personal experience and the restoration of social ties. The article captures the ongoing transition of Ukraine's social research methodology from classical models to more flexible, context-sensitive, and ethically grounded approaches suited to the current state of Ukrainian society amidst wartime conditions.

Keywords: methodology, research methods, sociological research, digitalization, martial law, full-scale invasion.